

Epine
1957

ÓLMOSI ZOLTÁN

A BERZSENYI KÖRTŐL A PETŐFI KÖRIG

A Petőfi Körről az elmúlt években, főként a rendszerváltás idején igen sok szó esett, s akkor úgy látszott, az 1956-os forradalom egyik legfontosabb szellemi előkészítője az őt megillető helyre kerül. Mára azonban elcsendesült a kör körüli zivaj, amelyben nyilván nem kis szerepet tulajdoníthatunk a klub "kommunistagyanús", ezért nem teljesen szeplőtelen múltjának. A kezdetekről pedig még kevesebb szó esik, hiszen egyrészt alig maradt fenn dokumentum – a Köztársaság téri budapesti pártház ostromakor az irodák zöme megsemmisült, s a Petőfi Kör a DISZ itt székelő budapesti bizottságához tartozott –, másrészt az első lépések méginkább az akkori hivatalos ifjúságpolitikához kötődtek. Számunkra azonban éppen ez utóbbi tény miatt érdekes a Petőfi Kör létrejötte, hiszen ez méginkább felértékeli a kör későbbi szellemi erjesztő hatását.

*

1954. augusztus végén, szeptember elején az Országos Széchenyi Könyvtárban üldögélő Baumgarten-díjas egykori "Új Holdas" költőt, Lakatos Istvánt megszólította egy fiatalember. Közölte, hogy múzeológus a Nemzeti Múzeumban, s szeretné őt meghívni DISZ szervezetük ankétjára. Az ankéton a különböző értelmiségi foglalkozású fiatalok egymáshoz való közeledését kívánták megbeszélni, melyre fiatal kutatókat, írókat, művészeket hívtak meg.¹

A szeptemberben megrendezett összejövetelen mintegy 40–50 fő jelent meg, főként a Nemzeti Múzeumból, de a Népművészeti Intézetet is képviselte néhány táncos és zenész. Tehát elsősorban e két intézmény fiataljai adták az első lökéseket az eljövendő kör megalapításához.

A beszélgetésen Éri István történész-múzeológus rövid előadásban fejtette ki, hogy egymás jobb megismerése, s a szakmai segítségnyújtás érdekében szükséges lenne a fiatal értelmiségiek időnkénti találkozására. Ezért javasolta egy megfelelő helyiség "beszerzését". Az előadást követő vitában felszólaló helyi alapszervezet DISZ titkára a korabeli zsargonnak megfelelően elutasította az "alulról" jövő kezdeményezést, mondván, hogy a fiatalok elszakadnának az idősebb kutatóktól, ha külön társaságot alakítanának. Lakatos Érit támogató megjegyzései, majd a TTIT (Természet- és Társadalomtudományi Ismeretterjesztő Társulat) jelenlévő képviselőjének helyiséget felkínáló megjegyzései után, a DISZ Központ kiküldöttje is hozzászólt. Közölte, hogy érdemes vitatkozni a javaslaton, ezért értesíti a DISZ KV-t a tervekről, s a későbbiekben számítani lehet egy baráti beszélgetésre az ifjúsági szövetség képviselőivel.

¹ BM Levéltár. V-15030/2. Lakatos István, 1957. április 5. – Nem érdektelen számunkra az a tény, hogy a Belügyminisztérium Levéltárából származó iratok zöme vizsgálati fogságban lévő személyek vallomását, illetve tanúvallomásait tartalmazzák. Így nemegyszer kerültünk abba a dilemmába, mit fogadhatunk el, s mit nem az itt leírtakból.

A DISZ budapesti bizottsága már korábban értesült a kezdeményezésről. Az ügyel Huszár Tibor, a bizottság titkára, valamint Kovács Antal első titkár mellett Hollós Ervin a DISZ KV titkára is foglalkozott, s úgy döntöttek, hogy "ha egészséges kezdeményezésük van támogatni fogják őket".² Így került az ankétra Somogyi László, a budapesti bizottság agitációs és propaganda osztályának helyettes vezetője, aki elsőnek látott fantáziát az ügyben. Tájékoztatva főnökeit szükségesnek látta a DISZ részvételét a cseppfolyós állapotú terveknek a DISZ irányába történő tereléséhez. Somogyi javaslatának megfelelően a budapesti DISZ bizottság Köztársaság téri épületében létre is jött a találkozó, melyen Huszár Tibor és Somogyi László tárgyalt a fiatal értelmiségiek csoportjával, többek között Lakatos Istvánnal, Éri Istvánnal, Komoly Péterrel (a Népművelési Minisztérium osztályvezetője) és Pálfi Csaba néptáncossal. Lakatos mint a csoport hangadója ismét a korábban elmondottakat fejtette ki, kérve a DISZ anyagi és helyiség segítségét. Döntés "természetesen" nem született, de Huszár közölte, hogy támogatólag továbbítja a DISZ központ felé Lakatosék elképzeléseit.

Novemberben aztán sor került a DISZ felső vezetőivel a megbeszélésre, amelyre Lakatos István kidolgozta a leendő klub alapszabály tervezetét.³ Lakatos a magyar történelem korábbi neves klubjainak, társaságainak – így többek között a Galilei kör, a Kisfaludy Társaság – alapszabályát áttanulmányozva készítette el a javaslatot. Ugyancsak felhasználta a klub névadójának szánt Bessenyei György⁴ "Egy magyar társaság iránt való jámbor szándék"-át. "A felvilágosodásba vetett hit, a jámbor szándék, a megérett és akkor talán még megoldható problémáknak nyílt szóval való megvitatása, feledésre ítélt értékek újrafelfedezése, reform, társadalmi és szellemi megújulás lebegett a szemek előtt."⁵ Nem az ötvenes évek vegetáló, gúzsbakötött kvázi klubjait tekintette példának, hanem a független értelmiségi gondolkodásra és demokráciára épülő hagyományokat. A tervezet alapcélként jelölte meg a fiatal magyar tudósok és művészek egymáshoz való közeledésének kibontakoztatását a Hazafias Népfront szellemében, hogy "mint szervezett társadalmi tényező segítse hazánk kulturális fejlődését". Ezen kívül olyan klubéletet kívánt biztosítani, "amely a művelődés (azaz a műveltség terjesztése és az önképzés), a barátság, a szabad véleménynyilvánításon alapuló alkotó viták és a szórakozás otthona legyen".

2 BM Levéltár. V-150300/2. Huszár Tibor, 1957. május 13.

3 Politikatörténeti Intézet Levéltára (a továbbiakban: PIL). 287. f. 801. 6. e. 20–24. l. "Fiatal magyar értelmiségiek klubja. Alapszabálytervezet". Valószínűsíthető, hogy Tánczos Gábor is részt vett e megbeszélésen, bár Lakatos István későbbre teszi megismerkedésüket. BM Levéltár. V-150300/2. Tánczos Gábor, 1957. május 17., Lakatos István, 1957. április 12.

4 A Bessenyei György nevet Derzsi Ottó, a Népművészeti Intézet DISZ-titkára javasolta az egyik előkészítő megbeszélésen miután konzultált Szauder József egyetemi tanárral. A névadó tehát Szauder József. (Derzsi Ottó közlése.) Lakatos ezután fogadta el az elnevezést.

5 Hegedüs B. András: Emlékezés a Petőfi körre (In: Jöjjön el a te országod. (Vál. és szerk.: Margócsy István) Szabad Tér Kiadó, 1988. 301. o.

Ennek érdekében vitákat kívánt szervezni, valamint művészek s más alkotók tevékenységének "akadálytalan" bemutatását elősegíteni. Külön kiemelte a tehetségek felkarolását, a nemzetközi cserekapcsolatok elősegítését, továbbá fontos érdekvédelmi funkciót is vállalt.⁶ E feladatokat a legkülönbözőbb összejövetele formákban látta megvalósíthatónak: politikai és művészeti előadások, hangversenyek, zene- és táncestek, klubtagok darabjaiból ösbemutatók, filmvetítések, kabaré és esztrádműsorok rendezésével. Elképzeléseiből egyértelmű, a klub olyan feltételeket szándékozott biztosítani, hogy komoly színvonalú könyvtára legyen, jelentős nemzetközi folyóirat-állománnyal rendelkezék (ami ekkor különösen nehéz dió volt), továbbá más szórakozási lehetőségeket – sakk, biliárd, pingpong – is tud nyújtani. Az ötoldalas dokumentum lényegében az egész klub szervezeti felépítését, működési rendjét vázolta. Ismertette a klubtagság feltételeit, felsorolta a klub "intéző szerveit" (vezetőség, titkárság, bizottságok), s a különböző tisztségviselők (elnök, titkár) feladatkörét. Ez a tervezet is hozzájárult ahhoz, hogy a DISZ vezetésének kezdettől fogva gyanús, túlságosan polgári és liberális volt Lakatos és barátainak az elképzelése, hiszen az a cél, hogy a körnek "a szellemi élet erjedésének központjává kell válnia",⁷ az új szakasz minden "felvilágosultsága" ellenére is túllépett az apparátus által tolerálható határokon.

S ennél a pontnál feltehető a kérdés: Miről nem ejtett szót írásában Lakatos István? Arról, hogy a klubot milyen, a kör szellemének megfelelő társadalmi szervezet keretei között kívánja működtetni. Ez azért is érdekes, mert tisztában volt vele, hogy vagy a DISZ, vagy a Hazafias Népfront (HNF), netán a TTIT lesz a "klub-gazda". Lakatos azonban a DISZ-szel együttműködő, de működését tekintve önálló klubot akart, ahol a klubgazda csak a kereteket biztosítja, a helyiséget adja, de nem szól bele annak életébe. Ez pedig szöges ellentétben állt Hollós Ervin véleményével, aki szervezetileg is a DISZ-hez tartozó klubot tartott csak elképzelhetőnek.⁸ Ellenkező esetben a DISZ vezetése adminisztratív úton tette volna lehetetlenné tevékenységét. Erre utal az is, hogy ahogy teltek a hetek, Lakatosék megunták a DISZ vezetőinek időhúzó, a klubalapítást halogató taktikáját, s jelentkeztek a Népfrontnál elképzelésükkel. Ezt egyébként előzetesen jelezték Huszár Tibornak. Így aztán Hollós Ervin felhívta Mikó Zoltánt, a HNF illetékes vezetőjét, aki a DISZ KV titkára intencióinak megfelelően közölte a klubalapítókkal, hogy a DISZ nélkül ezt a szervezetet nem lehet létrehozni.⁹

6 PIL. 287. f. 801. ó. e. "A Klub a fiatal magyar tudós és művészértelmiséget érintő minden kérdésben a megfelelő szerveknél hallatni akarja szavát."

7 Mint a budapesti DISZ bizottság 1955. január 12-i keltezésű, a DISZ KV titkársága számára készített feljegyzése írja: "A kezdeményezésbe bekapcsolódott egy kétes szándékú elemekből álló csoport. Ez a csoport a klubnak olyan jelleget akart kölcsönözni, hogy az teljesen független legyen az állami és pártszervek, a tömegszervezetek eszmei irányításától." PIL. 287. f. 1008. ó. e. 172–173. l.

8 BM Levéltár. V-150300/2. Tánczos Gábor, 1957. május 17.

9 BM Levéltár. V-150300/2. Huszár Tibor, 1957. május 13.

A budapesti DISZ bizottság időközben beszámolt Mező Imrének, a budapesti pártbizottság titkáranak Lakatos Istvánék elképzeléseiről, aki támogatta a klubnak DISZ keretek között való létrehozását. Felhívta a DISZ vezetők figyelmét arra – s ez a későbbi előterjesztések egyik alapelve lett –, hogy igyekezzenek megfelelő számban összegyűjteni marxista-leninista alapon álló értelmiségi fiatalokat, "hogy a kör irányítása szilárdan a mi kezünkben legyen". A budapesti pártbizottság ennek megfelelően kb. 25 fiatal össze is hívott egy megbeszélésre, s pártmegbízatásként a leendő szervezetben való munkával bízták meg őket.¹⁰ Érdekes módon jó részük később tagja lett a Petőfi Kör vezetőségének.

Míg az apparátus a különböző "biztosító" intézkedésekkel foglalta el magát, az értelmiségi kör kezdeményezői szellemi vezetőjük, Lakatos István Alkotmány utcai lakásán jöttek össze időnként. E vitákon 2–3 alkalommal egyébként – Hollós Ervin tudtával és hozzájárulásával Huszár Tibor is részt vett. A beszélgetések centrumában mindig a kör létrehozásának szükségességéről volt szó. Vitakoztak a lehetséges programokról is, s többek között olyan témákkal kívántak foglalkozni, amelyekről a magyar közvélemény, s az értelmiség is vajmi keveset hallott ekkor: így a korabeli francia, spanyol, olasz irodalommal, a romániai magyar autonom tartománnyal, a szomszédos országok irodalmával. Magát a kör tevékenységét pedig az egész országra kiterjedően tervezték megszervezni. A résztvevők meglehetősen széles művészeti körből verbuválódtak, hiszen Vujisics Tihamér és Gulyás László zeneszerző volt, Sugár Gyula festő, Lakatos István költő, Pálfi Csaba népitáncos, míg Mayer József és Kulcsár István a Népművészeti Intézetben dolgozott, Komoly (Korinek) Péter pedig miniszteriális ember volt. Érthetőnek kell tekintenünk, hogy a beszélgetések türelmetlenebbé váltak, s Lakatos többször is sürgette a vele kapcsolatban álló DISZ vezetőket a kör mihamarabbi megalakítására. A DISZ felső vezetői úgy ítélték meg, hogy elkerülhetetlen egy nagyobb szabású összejövetel, melyen meg lehet beszélni a problémákat. A kör megalakítását még ekkor sem akarták bejelenteni, hanem a budapesti értelmiségi fiatalok nevében egy elítélő nyilatkozatot akartak a résztvevőkkel elfogadtatni Nyugat-Németország remilitarizálása ellen.¹¹ Azt, hogy a DISZ vezetése fontosnak látta az összejövetelt, illetve tartott az ott várható felszólalásoktól jelzi az is, hogy a Titkárság elfogad-

¹⁰ Uo. Huszár Tibor elmondása szerint többek között Csatári Dániel, Fekete Ferenc, Gyórfy Sándor, Hardy Gyula, Wirth Ádám és Pécsi Kálmán vett részt a megbeszélésen.

¹¹ PIL. 287. f. 1008. 6. e. Mint a DISZ Titkárság ülésére készített feljegyzés írja: "Ezenkívül a budapesti értelmiségi fiatalok klubjának gondolatát is felvetjük." A meghívó végül is a "budapesti fiatal értelmiségiek baráti találkozója" szöveget tartalmazta, amelynek célja "a fiatal magyar értelmiségiek klubjának megalakítása", "olyan klub és klubélet biztosítása révén, amely a művelődés, a barátság, a szabad vélemény nyilvánítás alapul alkotó estek és a szórakozás otthona lesz". A német újrafegyverkezésről nem esett szó, pedig a papírt a budapesti DISZ bizottság küldte ki. (A meghívó Derzsi Otto tulajdona)

ta, az Intéző Bizottság tagjai vegyenek részt a DISZ költségvetését terhelő rendezvényen, s Pataki Ferenc beszéljen a nevükben.

Az összejövetelre – melyre a meghívó piszkozatát Lakatos egy Rákosi kép hátlapjára írta, s egyeztetette Huszár Tiborral – 300, különböző értelmiségi szakmát és művészeti ágat képviselő fiatalot hívtak meg. A meghívottak összetételét előzőleg egyeztetni kívánta a szervezést magára vállaló DISZ vezetés. Ez az igény meglehetősen sanda indítékból született: "Ezzel célunk volt az is, hogy a névsor megadásával megnézzük, kik azok a személyek, akik az ő körükhöz tartoznak." Lakatos azonban a DISZ érintett titkárnőjétől elkért egy csomó meghívót, s legközelebbi ismerőseihez ő juttatta el azokat. Így az előzetes szondázás meghiúsult, s Lakatosék meghívottjai ekkor még "névtelenek" maradhattak Hollósék előtt.¹²

A gyűlésre végülis a Magyar Szovjet Társaság (MSZT) Thököly úti helyiségében került sor 1954. december 23-án este fél hétkor. Pataki Ferenc megnyitója után azonnal Lakatos István szólalt fel. Elsősorban a történelminek nevezett jelenkor kulturális vonatkozásait elemezte, s egyfelől felhívta a figyelmet a háborús veszélyre, másfelől ezeknek a hónapoknak a felpezsdült hangulatát is tükrözve úgy vélte, hogy "egy minden eddiginél boldogabb és szabadabb jövő van kialakulóban".¹³ Ebben a helyzetben a fiatal értelmiség úgy érezte "beleszólunk jövőnk alakulásába és e célból megalakítjuk a fiatal magyar értelmiségiek klubját". Lényegében a klub a már ismertetett céljait fogalmazta meg, s végül – vallomása szerint – 16–17 pontban felsorolta azokat az előadásokat, programpontokat, melyek megtartásával meg lehet kezdeni a klubéletet. A párttag Komoly Péter főként a politikai vonatkozásokat elemezte, azt, "hogy az új szakasz politikája révén lehetőség van arra, hogy a szabadabb légkörben az alkotó értelmiség szélesebb tömegei bekapcsolódjanak az ország építésébe."

A többi hozzászóló – függetlenül attól, hogy a DISZ-apparátust képviselte vagy sem – egyaránt helyeselte a kör megalakulását. A jámbor olvasó ezek után azt hihetné, "sínre került" a klub ügye: a dolog azonban nem voltilyen egyszerű, hiszen – legalábbis a DISZ legfőbb vezetői számára érzékelhetően – a nagypolitika kulisszái mögött lassan ismét Rákosi nyert tért. Méginkább fontossá vált, hogy az értelmiségi klubot – ha egyáltalán létrehozzák – csak rövid pórázon, szigorú ellenőrzés mellett lehet megalakítani. Ebbe a képbe pedig a kört kezdeményező csoport – mint hangadó egység – egyre kevésbé fért bele, bár kizsorításukra ekkor még nem volt mód. Az is igaz, hogy amíg a klub nem létezett, ez nem jelenthetett problémát. Tehát az ilyenkor "leggyümölcsözőbb" módszer következett, az ügy fektetése, illetőleg a hallgatás róla, majd pedig a

12 BM Levéltár. V-150300/2, Huszár Tibor, 1957. május 13.; Huszár ekkoriban – Mező Imre kérésére – egy körülbelül 8 oldalas feljegyzést készített főként Lakatos és Komoly tevékenységéről, amelyet Hollós Ervin is jóváhagyott. Az irat a pártközpontba, majd Egri Gyula belügyminiszterhelyetteshez került intézkedés végett. Mai fellelési helyét nem ismerjük.

13 BM Levéltár V-150300/2, Lakatos István, 1957. április 12. Huszár Tibor, 1957. május 13. – A gyűlés előtt Lakatos, Komoly, illetőleg Hollós és Huszár között éles vitára került sor, mert a DISZ vezetői azt akarták, hogy Lakatos ne jelentse be a klub megalakulását s annak nevét sem. Mint láttuk, Lakatos az előbbi nem fogadta el, de az utóbbit illetően egy a beszédjét elindító Bessenyei idézettel utalt elképzelésére.

meggyengült ellenfél elképzeléseinek háttérbe szorítása. Konkrétan: a vita utáni napokban Hollós Ervin egy telefonbeszélgetésben kijelentette, hogy a tapasztalatokat előbb kiértékelik, s utána adnak választ. Közben teltek a hetek, s Lakatosék semmiről sem tudtak. Ennek nem mond ellent a DISZ KV Titkárságának 1955. január 13-i határozata, amely a budapesti bizottság javaslatára a DISZ és a Társadalom- és Természettudományi Ismeretterjesztő Társulat vezetésével – Vasvári Pál nevét használva – Vasvári Kör néven kívánta létrehozni a klubot. A TTIT végül is inkább csak a helyet biztosította, hiszen központi budapesti klubja, a Kossuth Klub helyiségében tervezték a vitákat megtartani, formailag az anyaklub részeként.

Az előterjesztés szerint a Vasvári Kör 10 tagú vezetősége a Kossuth Klub vezetőségének lenne alárendelve, de önálló szervezeti szabállyal rendelkezne. Tagja lehetne minden fiatal értelmiségi. A Vasvári Kör rendszeresen szervezne a társadalmi, a kulturális és a művészeti élet aktuális kérdéseiről előadásokat, vitákat, ankétokat. Elősegítené a különböző művészeti ágak és tudományos diszciplínák közeledését, s ennek érdekében klubesteket "baráti találkozókat" rendezne. Az elképzelések lényegében azokat az alapelveket tükrözik, amelyek Lakatos eredeti tervezetében is megfogalmazódtak, azzal a kiegészítéssel – a december 23-i összejövetel DISZ instrukcióinak megfelelően –, hogy a kör lehetőséget teremtené a fiatalok bekapcsolódására a DISZ hazafias mozgalmaiba a nyugatnémet újrafelfegyverzés elleni harcba. Ugyancsak célul tűzték ki a párt eszmei irányításának érvényesülését, s ennek érdekében a klub köré kívánták tömöríteni a fővárosi fiatal marxista értelmiség legjobbjait Nem érdektelen a jövő szempontjából sem, hogy kikre számított a DISZ "a fiatal marxista értelmiség legjobbjai" közül: Hanák Péter, Fekete Ferenc, Pintér József, Székér Gyula, Fekete Sándor, Györffy Sándor, Halász József, Gyenes Antal, Dér László, Csatári Dániel, Kuczka Péter, Bodnár Ottó, Németh Lajos, Mészáros István, Gyenes Tamás, Herskó János, Táncos György, Pándi Pál, Simon István, Szarvas Aladár, Gosztonyi János, Hollós Ervin, Pataki Ferenc, Széchy András, Huszár Tibor, Gönyei Antal.¹⁴

Már február volt, mikor Lakatos István kapott egy telefonhívást a DISZ központból, hogy az általa készített alapszabály tervezet nem megfelelő, s ezért ennek megbeszélésére eljön hozzá Tánczos Gábor egyetemi tanársegéd.¹⁵ A volt NÉKOSZ-os Tánczos Gábor az 1953-1954-es tanévben az Eötvös Loránd Tudományegyetem dialektikus és történelmi materializmus tanszékén dolgozott tanársegédként, s a tanév folyamán munkakapcsolatba került a DISZ több, általa korábról is ismert vezetőjével – Pataki Ferencsel, Huszár Tiborral, Csatári Dániellel és Várszegi Györggyel. Eközben merült fel – ne feledjük, ez már az "új szakasz" politikájának időszaka –, hogy segítenie kellene a kezdődő rétegpolitikai kísérleteket – mégpedig a fiatal értelmiség közötti munkában. Talán nem fölösleges utalni arra, hogy az említettek mindegyike egyetemet végzett értelmiségi volt, akiknek a száma a DISZ egész apparátusában és legfőbb vezetői között is meglehetősen elenyésző volt. Az akkor többé-kevésbé

14 PIL. 287.f. 1008. 6. e. 172–173. l. DISZ Budapesti Bizottságának javaslata. 1955. január 12.

15 BM Levéltár. V-150300/2. Lakatos István, 1957. április 12.

általánosnak mondható értelmiségellenesség nem volt jellemző rájuk, s az egyetemisták és a fiatal értelmiség közötti DISZ politikát elsőrendű fontosságúnak ítélték. E vezetők hosszas rábeszélésére Tánczos 1954 nyarán átment dolgozni a Csatári Dániel vezette DISZ főiskolára. (Ez akkor egyéves, s más rövidebb időtartamú politikai képzési formát jelentett.) Az ősz folyamán Huszár Tibor tájékoztatta Lakatos Istvánék klubalapítási terveiről, s meghívta egy a DISZ és a kezdeményezők közötti tárgyalásra. Valószínűsíthető, hogy Tánczos is részt vett az említett novemberi DISZ központban tartott megbeszélésen, de szerepe ekkor inkább csak a megfigyelőé volt.¹⁶ Lényegében csak a december 23-i gyűlés után kapott ideiglenes jelleggel megbízást arra, hogy Lakatosékkal foglalkozzon.

A lassan kiformalódó értelmiségi klub működési keretei a DISZ vezetői számára elsőrendű fontosságú kérdést jelentettek. Huszár Tibor és Gönyei Antal a budapesti DISZ bizottság titkárai ezért leültek Tánczossal, hogy milyen számukra elfogadható alapszabályzat lenne a legalkalmasabb a kör indulásánál.¹⁷ Lakatos alapszabály-tervezete szinte egy egyesületet feltételezett, pontosan körülhatárolt szervezeti keretekkel. Ez nyilvánvalóan túl soknak, netán veszélyesnek tetszhetett a DISZ számára, hiszen ők "csak" klubra gondoltak. Ezért egy laza működési szabályzat elkészítésével bízták meg Tánczos Gábort. Tánczos a megbeszélés értelmében elkészített egy egyoldalas vázlatot, s februárban ezzel látogatta meg lakásán Lakatos Istvánt.¹⁸ Lakatost ezzel az egyeztetett akcióval lényegében kész helyzet elé állították, így bár nem értett vele egyet, néhány apró beszúrás, javítás után elfogadta a DISZ javaslatát. Tánczos pedig ott helyben vendéglátója írógépén átgépelte a tervezetet. A szervezési feladatokat azonban továbbra is a DISZ felsőbb vezetői tartották kezükben, Tánczost ezekből még kihagyták.

A dokumentum végül is hét pontban foglalta röviden össze a klub célját, a tagságával, vezetőségével, tagsági díjával kapcsolatos feladatokat. Nem határozta azonban meg pontosan, kik lehetnek a kör tagjai, mi a kör vezetőségének feladata és jogköre, a vezetőségi ülések időpontja. Ez is hozzájárult ahhoz, hogy legalábbis a kör működésének első időszakában nem volt rendszeres vezetőségi ülés, s a kört nem a vezetőség, hanem közvetlenül a DISZ vezetői irányították.

A kör megalakulásáról a végső szót az MDP budapesti bizottságának végrehajtó bizottsága mondta ki 1955. március 8-i ülésén.¹⁹ Az előterjesztés a körrel kapcsolatban lényegében az addig is követett célokat fogalmazta meg, vagyis a fiatal értelmiség színvonalas marxista-leninista nevelése és a párt, a

16 Uo. Tánczos Gábor, 1957. május 17.

17 Uo. Huszár Tibor, 1957. május 13. (PIL. 287. f. 972. ó. e. A budapesti munkatársak egy része, így Huszár Tibor is ekkor a DISZ 1955. február 19-én, a parlamentben tartott karneválját szervezték, s mint említettük, a DISZ egyébként ekkor már nem kívánt olyan súlyt fektetni a Lakatosékkal folytatandó huzakodásra, mint korábban. Úgy tűnik, Tánczos alkalmasnak látszott szemükben e feladatra.

18 Uo. Tánczos Gábor, 1957. május 17., Lakatos István, 1957. április 12.

19 PIL. 95. f. 1. cs. 120. ó. e./1955 – A DISZ Budapesti Bizottságának előterjesztése, javaslat a budapesti fiatal értelmiség Vasvári Körének létrehozására. 1955. február 26.

DISZ köré tömörítése állt a középpontban. A DISZ KV Titkársága által januárban elfogadott szervezeti keretek immáron véglegessé váltak. Tehát a kör a DISZ Budapesti Bizottságához és a Kossuth Klub klubtanácsához tartozik, de, s ennek külön hangsúlyozása új elem, "munkáját a Budapesti Párt VB eszmei irányításával végzi." A rövid póráz szándékát jelzi az a kitétel, hogy a "Vasvári Körben dolgozó DISZ tagokat a DISZ Budapesti Bizottsága időnként összehívja és beszámoltatja a végzett munkájukról. Szükséges, hogy a DISZ Budapesti Bizottsága negyedévenként megtárgyalja a Vasvári Kör munkáját." Ebben a szervezeti formában, s ilyen szabályozottsággal nem került sor 1956 tavaszáig ellenőrzésekre, márcsak azért sem, mert több DISZ vezető napi kapcsolatban állt a körrel. A kör túlságos kiterjesztése, szinte ellenőrizhetetlenné válása egyébként sem volt cél. Mint ahogy a javaslat írja: "különösen az első időben sürgősen, hogy a kör tagjainak a számát túlságosan nagyra méretezzük".

Az előterjesztés a DISZ-ben januárra kikristályosodott Vasvári Pál elnevezést használja, s körről beszél, de említést sem tesz Lakatosék eredeti javaslatáról. Bessenyei neve egyrészt nem felelt meg a kor túlzó, s ezért torz forradalmi lelkesülésének – s ami ezzel egyet jelentett –, a 48-as hagyományoknak, másrészt viszonylagos ismeretlensége sem segítette a DISZ részéről való elfogadtatását. A szinte csak véletlenszerűen felvetődött Galilei Kör elnevezés részben hasonló okok miatt nem volt esélyes. Olyannyira nem, hogy írásos dokumentumban nem is ejtettek szót róla. Vasvári viszont a márciusi forradalmi ifjúság egyik vezére, s a szabadságharc halottja volt. Mint az előterjesztés írja: "Allhatatos forradalmisága, magas igényű tudományos munkássága és gyakorlati forradalmi szervezőmunkája, a forradalmi ifjúság egységéért és forradalmi neveléséért vívott harca alkalmassá teszi, hogy a mai magyar értelmiségi ifjúság is tanuljon példájából. Tevékenysége és személye alkalmas arra, hogy közvetlenül és kézzelfoghatóan megtestesítse azokat az eszméket, amelyeknek a klub célját kell jelenteniök. Neve ugyanakkor kifejezi azt is, hogy a kör tevékenységét szélesebb alapokon akarjuk megszervezni."

A budapesti párt VB egyetértett e felfogással azonban úgy döntött, hogy: "Az ifjúsági klub a DISZ klubja legyen és a Petőfi klub nevet viselje!" Nyitott marad a kérdés, miért nem felelt meg Vasvári, s miért az akkor is már elcsépeletnek tűnő Petőfit választották, akinek jónéhány intézmény viselte a nevét. Talán egyfajta választ ad erre Hegedüs B. András visszaemlékezése. Szerinte ugyanis "... Vasvári neve valószínűleg a NÉKOSZ soha meg nem alakult Vasvári Akadémiája miatt vált aggályossá azok számára, akik semmit sem felejtettek és mindent gyanakvóan számon tartottak."²⁰

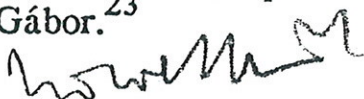
20 Hegedüs B. András i. m. 302. o.

Az alakuló ülés előtt tartott, s főként a kör nevével foglalkozó megbeszélésen Lakatos fel is lépett a "Petőfi Kör" név ellen, de látva, hogy társai – akik korábban a Bessenyei elnevezést támogatták – belenyugodtak a Huszár Tibor és Gönyei Antal által bejelentett, a DISZ vezetőség véleményeként aposztrofált ténybe. Végül – más választása nem lévén – ő is elfogadta a Petőfi Kört.²¹

A budapesti DISZ bizottság egy kb. 25 tagú, többségében párttag fiatal értelmiségiekből álló előkészítő bizottság létrehozására tett javaslatot,²² s a következőket javasolta a kör vezetőségébe (az eredeti sorrendet használva): Kazimir Károly, Berek Katalin, Csoóri Sándor, Pál Lénárd, Gyenes Antal, a DISZ KV képviselője, a DISZ Budapesti Bizottságának képviselője, Somogyi Árpád, Lakatos István, Györffy Sándor, Dolmányos István, Komoly Péter, Maróthy János, Dér László.

A pártbizottságnak azonban ez a – legalábbis 1955 tavaszi értelemben – megbízható vezetőség sem felelt meg. (Lényegében csak Lakatos és Komoly számított "gyanús elemnek".) Úgy határoztak, hogy a DISZ Budapesti Bizottság "egy egészségesebb, politikailag tisztább vezetőségre" adjon javaslatot. Ne feledjük, az MDP KV Nagy Imrét elítélő ülése előtt egy nappal az egész VB számára világos volt, hogy egy vitákat akaró, s ezért szerinte "jobboldali színezetű klubnak" nem lehet életteret adni.

A VB instrukcióinak megfelelően hamarosan sor került a Petőfi Kört előkészítő bizottság megbeszélésére a Kossuth Klubban. A mintegy 20–25 résztvevő többsége a DISZ által kiválasztott fiatal értelmiségiekből állt, ami tovább szűkítette Lakatosék lehetőségeit. Az összejövetelen a kör nevének eldöntése mellett szó esett a kör eljövendő szabályzatáról, programjáról, s felolvasták az addigra többé kevésbé eldöntött vezetőségi névsort. (Erről egyébként Lakatos előzetesen többször is konzultált Huszárral és Hollóssal). A ~~DISZ KV Titkársága~~ csak 1955. április 26-án fogadta el röpszavazással a végleges névsort, érdekes azonban, hogy az eredeti előterjesztés március 18-án készült. Az elfogadott névsor a következőkből állt: Györffy Sándor (Munkásmozgalmi Intézet), Simon István (Szabad Nép), Wirth Ádám (MDP KV), Kazimir Károly (Szabad Nép), Somogyi Árpád (szobrászművész), Huszár Tibor, Csatári Dániel, Hámosi Ottó (Magyar Nemzet), Hardy Gyula (MDP KV), Pál Lénárd (KFK), Fekete Ferenc (Közgazdasági Szemle), Dunajavszki Ferenc (MDP KV), Lakatos István, Éri István (Nemzeti Múzeum) Kovanecz Ilona (Képzőművészeti Főiskola), Pataki Ferenc (DISZ KV), Tánczos Gábor.²³

21 BM Levéltár. V-150300/2. Lakatos István, 1957. április 12. Lakatos úgy tudta, hogy a kör nevet ekkor döntötték el.

22 A dokumentum megfogalmazása szerint az előkészítő bizottságnak március 2-ig ki kellett volna dolgoznia a kör részletes programját, házirendjét, s március 15-ig elő kellett volna készíteni a klub alakuló ülését. Mivel azonban csak március 8-án döntött a budapesti párt VB, ezért értelemszerűen változtatni kellett a határidőkön: a határozat azonban csak a módosítás szükségességét mondja ki, a dátumokat nem.

23 PIL. 287. f. 1005. ó. e. 1955. április 26., "Javaslat a Petőfi kör vezetőségére"; Érdekes, hogy Lakatos Vince Imre zeneszerzőt, Sebestyén György újságíró és Tóth Aladár jogászt benne tudta a vezetőségben, Huszár és Tánczos pedig Horváth Teri színművésznőt. (Tánczost egyébként a névsor összeállításába nem vonták be. BM Levéltár. V-150300/2.)

Felvethető, mi az oka annak, hogy több mint egy hónapig fektették az előterjesztést, s elfogadása sem "normális" titkársági ülésen történt, hanem röpszavazással, ráadásul az alakuló ülés már március 25-én lezajlott. A "kurzusváltás" a nyílt színen is megtörtént, s harsány kampány kezdődött a Nagy Imrét követő "revizionisták" ellen. Ebben a szituációban felettébb óvatos manőverezés látszott célravezetőnek, s a DISZ mindenképpen egy "kommunista bázisú" kört akart létrehozni, azonban a megalakulás időpontján már nem változtattak. A meghívandók listájáról jónéhány összejövetelre került sor Huszár, az ekkor már mind aktívabb Tánczos, illetőleg Lakatos István között. Végül mintegy 200–250 főt tartalmazó névsort állítottak össze. A budapesti DISZ bizottság azonban továbbra is tartotta magát saját, már korábban bevált taktikájához. Csak kb. 30–35 megbízhatónak tartott személynek küldték el időben a meghívókat, a többit visszatartották, s helyükre DISZ iskolásokat s más DISZ aktivistákat szerveztek be. A március 25-i alakuló ülésen Lakatosnak fel is tűnt, hogy a megbeszélte névsor jónéhány tagja hiányzik, s utóbb kiderült, meghívót sem kaptak. Az eset miatt Lakatos többször beszélt Huszárral és Hollóssal, akik közölték vele, "hogy a meghívókat kiküldték, s a postán nézzen utánuk, mert csak ott tűnhettek el." Tánczos pedig azt állította, hogy elveszítette a névsort, s egyébként "a Petőfi Kör a DISZ klubja, ide azt hívnak meg, akit akarnak." Ezen az ügyön összevesztek, s körülbelül egy évig igen feszült volt közöttük a viszony.²⁴

Tánczos kijelentése egybevágott az alakuló ülés DISZ-álláspontjával, hiszen a megnyitót tartó Huszár Tibor lényegében csak az ifjúsági szervezet érdeméért tüntette fel a kör megalakítását. Az egyébként formális megnyitó tartalma arra indította Lakatost, hogy az eredeti – protokolláris jellegű – programtól eltérően szót kérjen és elmondja a kör létrejöttének előtörténetét. Ezt az intermezzót leszámítva az ülés inkább ünnepélyes aktus, mint vita volt, amit az is erősített, hogy jelen volt Mező Imre a budapesti pártbizottság titkára is, s a fővárosi tanács képviselőjében Pesta László üdvözölte a Kossuth Klubban megjelenteket. A résztvevő 100–120 fiatal Huszár javaslatára elfogadta a vezetőség névsorát és a működési szabályzatot. Tánczos Gábor ekkor még nem lett a kör titkára. A megalakulást követően kb. egy hónappal fogadta el őt a Petőfi Kör vezetősége titkárnak, bár ekkor még nem volt elismerten a kör első számú vezetője. Mindebben az is szerepet játszott, hogy Lakatos István igen aktív tevékenységet próbált kifejteni.²⁵ Felvetéseivel igyekezett saját elképzeléseit megvalósítani a kör fellendítése érdekében. Például javasolta saját költői estjének megrendezését, a szomszédos népek irodalmának ismertetését, utóbb egy jugoszláv irodalmi est tető alá hozását. (Ezt aztán csak 1956 tavaszán szervezték meg, s Lakatost kihagyták belőle.) Nézeteit nem rejtette véka alá. Éppen a kör alakuló ülése után fejtette ki több DISZ vezetőnek, így Hollós Ervinnek is, hogy a DISZ vezetősége nincs tisztában a magyar ifjúság problémáival, s nem tudják érdekessé, színessé tenni a mozgalmat. Nem bíznak a fia-

24 BM Levéltár. V-150300/2. Huszár Tibor, 1957. május 13.; Lakatos István, 1957. április 12.
25 PIL. 287. f. 986. ó. e. 148–153. l. "Feljegyzés a DISZ Petőfi Körről. 1955. május 19.

talokban, ezért a DISZ nem népszerű közöttük, s nincs befolyása rájuk. Hollósék tagadták ezt, sőt nacionalizmussal, sovinizmussal vádolták Lakatost, mivel a gyűlésen foglalkozott a határon túl élő magyar értelmiség helyzetével is.²⁶

Ismert véleménye is hozzájárult ahhoz, hogy helyzete közben mind nehezebé vált a körben: 1955 szeptember-októberben csupán 2-3 vezetőségi ülésen vett részt, s 1956 elejétől lényegében kimaradt a vezetőségből. A módszer ismét a régi volt: úgymond "elfektették" az ügyet. Huszár már 1955 szeptemberében konzultált a DISZ illetékes vezetőivel Hollóssal, Patakival s Gosztonyi Jánossal, hogy Lakatost egyszerűen nem hívják meg a vezetőségi ülésekre. (Októbertől nem is kapott meghívót.) Egy idő után pedig az egyik vezetőségi ülésen megállapították: "...azzal, hogy Lakatos a vezetőségi ülésekről "elmaradott", azt a szándékát fejezte ki, hogy nem kíván velünk dolgozni, tehát vegyünk mi is úgy, hogy Lakatos a vezetőségből kilépett".²⁷

Lakatosnak, s barátainak fokozatos kiűzetése nem magyarázható egyszerűen személye iránti ellenszenvvel, hanem főként a "nagypolitika" újbóli át-, illetve visszarendeződésével, Rákosiék újbóli hegemóniájával. A DISZ apparátus nagyobb részének – legalábbis ekkor még – nem esett nehezeére ennek az iránynak a követése, amit a sajtó hirtelen hangnembváltása, akár az 1955. június 15–18 között rendezett DISZ II. kongresszus hangneme, célkitűzései is jól jellemeznek. A Petőfi Kör megálmódók egy többé kevésbé autonom klub realizálásával számoltak 1954 decemberétől azonban ennek a lehetőségei fokozatosan szűkülni kezdtek. Rákosi ekkor már megindította aknamunkáját, s a DISZ egyes vezetőinek megnyilatkozásai szintén ezt látszottak igazolni. A DISZ-en belüli terveket, elképzeléseket visszafogták, így az alakuló kört is mind szorosabb pórázra kívánták kötni. A DISZ vezetőivel ellentétben Lakatosék nem érzékelték az országos politika háttérpolitikai machinációit, ezért ameddig bírták, igyekeztek őrizni pozícióikat. A DISZ vezetése viszont fokozatosan átértékelte a kör céljait, s ebben a folyamatban a marxizmushoz-leninizmushoz hű, fiatal értelmiség csatlakozásának, begyűjtésének a célja vált dominánssá. Míg januárban még a különböző tudományágak képviselőinek találkozója, viták álltak az előtérben, az értelmiségi fiatalok széles körű bevonásával, addig február végére átalakult a nevelési cél. A "magát marxistának való értelmiség tömörítése, a marxizmust még teljességgel nem vállaló, a párttól távolabb álló fiatal értelmiség nevelése, marxista leninista megedzése lesz a döntő szempont". A klub tevékenységének szilárdítania kell a párt eszmei befolyását a különböző szakmájú, tudományos és művészeti ágakban dolgozó fiatal értelmiség között, de ugyanakkor a klubnak elegendően széles alappal kell rendelkeznie ahhoz, hogy tevékenységében részt vegyen az értelmiségi ifjuságnak az a

26 BM Levéltár. Lakatos István, 1957. április 12.

27 Uo. Huszár Tibor, 1957. május 13. – az 1956 áprilisában megrendezett jugoszláv est után Hollós és Huszár kérdőre vonta a költőt, hogy nem mutatkozik a Petőfi Körben. Lakatos indoklásul felhozott bíráló megjegyzéseit elfogadva ígéretet tettek arra, hogy meg fogják hívni a vezetőségi ülésekre. A "demokratizmus megsértését" a kör kezdeti szakaszának működésével magyarázták. Ígéretük ellenére továbbra sem kapott meghívót a vezetőségi ülésekre, ami jelzi, hogy Hollósék egyáltalán nem kívánták Lakatost aktivizálni. Így aztán nem csoda, ha Lakatos nem volt hajlandó fogadni 1956 szeptemberéig Tánczos köszönését.

csoportja, amely a marxizmussal szemben bizonyos fenntartással él, s amelyet a klub tevékenysége és az ott dolgozó fiatal kommunisták segítségével jobban a párt befolyása alá tudunk vonni." A tendencia úgy hiszem nyilvánvaló, szűkítették a bevonandók körét, s a Petőfi Körnek ekkor már "a fiatal kommunisták értelmiség különböző csoportjai személyes érintkezésének, kapcsolatának javulását, szélesebb körű tudományos tájékozódásának biztosítását" kellett elősegítenie.

Az ekkor megfogalmazottak a fiatal kommunista értelmiség összefogásáról lényegében nem változtak májusra, de a hangsúlyok tovább tolódtak a "más-ként" gondolkodókat illetően. A korábbi dokumentumok kevésbé foglalkoztak velük, most viszont – a belpolitikai változásokkal párhuzamosan – az "ellen-séggel" szembeni küzdelem erőteljesebb hangot kapott.

Megfogalmazásuk szerint: "Ilyen körülmények között az elmúlt időben fokozottan hatékonyak voltak a fiatal értelmiségiek között a legkülönbözőbb kispolgári áramlatok, melyek időnként kimondott szervezkedés határát súrolták és megítélésünk szerint érintkezésben voltak (és vannak) tudatos ellenséges vezetéssel. A leküzdésükre irányuló harcot nagymértékben nehezíti, hogy az egész fiatal értelmiségi réteg felé jelenleg sem szervezetileg, sem káderekben nincs jól felhasználható, koncentrálnálható bázisunk, a ténylegesen meglévő erőinket egyesíteni, irányítani ezen a területen nem tudtuk."²⁸

Így hát az értelmiség széles csoportjainak bevonása mellett az ellenséges elemek, ideológiák (pl. a nacionalizmus, szovjetellenesség elleni harc) leleplezésére is kiváló terepet láttak a kör tevékenységében. Mint megfogalmazták: "...az ellenséges elemek (Lakatos és Éri) teljes elszigetelése, a számunkra perspektívikus elemek tőlük való leválasztása, a mindvégig rossz szándékúak kiszorítása jelenti az egyik legfontosabb politikai feladatot a Petőfi Körben." S a Rákosi féle "másodvirágzás" a hatalom birtokosai értelmezésében erre jó esélyt kínált. A körben a vezető szerepet olyan személyek kezébe szánták, akiket "hit-hű" kommunistáknak tartottak. Hogy a kommunista, fiatal értelmiségnek a klub rendezvényein való spontán részvételében mégsem bíztak maradéktalanul, attól is érezhető, hogy a "kommunisták ideológiai, szervezeti vezető szerepének biztosítására" olyan "szilárd kommunista magot" kívántak kialakítani, "melyre a párt és a DISZ mindenben számíthat". Az idézett május 19-i dokumentum a vezetőség többségének névsorát is tartalmazza, s ez igencsak érdekes számunkra, hiszen az alább felsorolt személyek már 1956. október 23. előtt is különböző felfogásokat vallottak, 1957-től pedig sorsuk a börtön – a szabadlábbon való vegetálás – az emigráció – vagy a kádárista karrier széles skáláját mintázta.

A névsor: Apró Éva, Bácskai Vera, Bajczy Géza, Benedek Árpád, Berek Katalin, Bohó Róbert, Csatári Dániel, Csoóri Sándor (nevét egy "illetékes" megkérőjelezte), Dér László, Dolmányos István, Fekete Ferenc, Fekete Sándor,

28 PIL. 287. f. 1008. ó. e. (1955. január 12.); 95. f. 1. cs. 120. ó. e./1955. február 26.; 287. f. 986. ó. e. 148–153. l. – Feljegyzés a DISZ Petőfi köréről 1955. május 19. Az anyag május 23-i dátummal is elkészült (287. f. 980. ó. e. 152–157. l. – Hollós, Gosztanyi, Szakali, Molnár János szignójával.)

Fésüs Lajos, Földesi Tamás, Gyenge Zoltán, Györffy Sándor, Gyenes Antal, Gosztonyi János, Gönyei Antal, Hegedüs Viktor, Hegedüs B. András, Hess Károly, Hámos Ottó, Hardy Gyula, Havas Ágnes, Hunor Tibor, Horváth-Lukács Borbála, Jónás Ilona, Köte Sándor, Kovanyecz Ilona, Kazimir Károly, Kornidesz Mihály, Kovács György, Major József, Mészi László, Németh Lajos, Pécsi Kálmán, Pécsi Kálmánné, Péter Anna, Pataki Ferenc, Prandler Árpád, Podmaniczki János, Pál Lénárd, Réti Ervin, Reiman József, Reiman Józsefné, Róder György, Rinyi Katalin, Simon Péter, Széchy András, Subik István, Santa Pál, Soós Mária, Szekér Gyula, Surányi Gábor, Szarvas Aladár, Simék Szonja, Somogyi Sándor, Simon István, Tardos Márton, Tardos András, Tánczos Gábor, Wirth Ádám, Vincze Ágnes, Vincze Imre.

A kör munkájának a valódi beindulásához, az elképzelések szerint azt látták szükségesnek, hogy fokozatosan kiépüljenek a kör szakosztályai. A javaslattevők szerint minden szakosztály élén egy 4–5 tagú "képzett elvtársakból álló csoport fog állni". Úgy vélték, hogy a történelem, aközgazdaságtan, a filozófia, a képzőművészet, a sajtó, a színház és a pedagógia terén megfelelőek a kommunista erők, viszont főként a műszaki tudományok, a legkülönbözőbb technikai ágak, a nyelvészet, a néprajz, a múzeológia terén – mivel "az ellenséges csoportok" itt erősek – gyenge a DISZ befolyása. Emiatt főként e tudományágak területéről még körülbelül 30 főt kívántak aktívának bevonni.

A kommunista aktív munkájának megkezdéséhez, amit a szakosztályok kiépítése előfeltételének tekintettek, javasolták, hogy feladatuk megismerése érdekében a budapesti pártbizottság hívja össze a kiszemeltet. Ezenkívül 15 különböző területen dolgozó fiatalnak a Petőfi Körben kifejtendő tevékenységet szánták egyedüli pártmunkául.

Szerencsére a túlszervezett klub elképzeléséből ebben a formában nem sok valósult meg. A kurzusváltás ugyanis nem kedvezett kiépítésének, sőt inkább az elhalasztás irányába mutatott. Erre utal az is, hogy a rövid kezdeti tevékenységét három hónapos szünet követte.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy a Petőfi Kört megálmodó csoport, s főként Lakatos felfogása eltért a korabeli apparátus gondolkodásmódjától. Őt érintetlenül hagyta, pontosabban kevésbé károsította a kor kommunista lelkesültségű gondolkodásmódja. Ebben európeai műveltsége, citoyen magatartása megakadályozta. Így nézve Lakatos valóban "kétes elem" volt. Kérdés, hogy fogékonysága az általános emberi értékek iránt mennyiben tekinthető bűnnek? Az utókor szemével nézve semmiképp sem. Tárgyalópartnereit, így Huszárt, Tánczost már megérintette az "új szakasz politikájának" szele, egyelőre azonban hűségesen követték a hazai politika fordulatait, s csak fokozatosan változott felfogásuk. Ekkori konfliktusaik is ezzel magyarázhatók. Hollós Ervin e folyamatban játszott szerepe mindenképpen kedvezőtlenebb megítélést érdemel, s különösen 1956 utáni szerepe fényében tűnik akkori reformeré válása hiteltelennek. Összességében azonban úgy ítélnék meg, hogy a Petőfi kör megalakulásának ténye – főként az általános politikai visszarendezés fényében – a DISZ vezetőinek pozitív irányú szándékaira utal. A korabeli gondolkodásmód, a politikai machinációk ugyan árnyékot vetnek a DISZ, a

korábbiaknál differenciáltabb rétegpolitikát célzó szándékaira, de igazságtalan lenne érdemén túl felnagyítani az apparátus elhárító reflexeit. Ezt alátámasztja, hogy az 1954 őszén észlelhető pozitív DISZ törekvések az egyetemisták között részben 1955 tavaszát követően is megmaradtak. Mindez pedig azt jelzi, hogy a DISZ apparátusának jónéhány tagja nem maradt érzéketlen a mélyben továbbra is fortyogó erjedéssel szemben.

*

Május közepére a Petőfi Kör mintegy 400–500 fiatal értelmiségi között vált ismertté, s a hónap folyamán körülbelül 300 főnek küldtek ki belépési nyilatkozatot, és adták át a felvetteknek a tagságukat igazoló belépő jegyet. A "Lakatos-féle társaságnak" azonban csak egy kisebb részét szándékoztak felvenni. Jellemző, hogy a kezdeti szervezésnél fokozottan ügyeltek az illetők "megbízhatóságára". A kör emiatt is igencsak kisipari mértékben fejlődhetett, hiszen a módszer meglehetősen konspiratív szándékot tükrözött.²⁹ Más kérdés, hogy a visszarendeződés körülményei között amúgysem volt cél a kör erőteljes kibővítése. Ráadásul az apparátus a DISZ II. kongresszusára készülődött, így a kör inkább nyűg lehetett számára.

A későbbiek fényében ugyancsak nem érdektelen, miként milyen rendezvényeken keresztül igyekeztek elérni, hogy a "klubéletet is elsősorban olyanok éljék, akik megfelelőek célkitűzéseink szempontjából". Ennek érdekében odaszoktató összejöveleteket terveztek a Petőfi Kör szerdáira, így a volt MEFESZ, valamint a diákszövetségi funkcionáriusok találkozóját a hazatért szovjet ösztöndíjasok és a Györffy-kollégisták estjét.³⁰ Az 1955. májusában készült programtervezet s aztán a lebonyolított programok többsége 1956. kora tavaszáig lényegében nem sokat valósított meg a Lakatos által korábban felvett vitákból, eszmecserékből. A rendezvények többsége művészeti jellegű esteket, hangversenyt, színházi előadásokat, előadói esteket, útibeszámolókat jelentett. Csak néhány olyan ankétot rendeztek, ahol vitára kerülhetett sor, de

29 PIL. 287. f. 986. ó. e. 148–153. l. 1955. május 19. "... a fontosabb tudományos, művészeti, technikai területeken egy-egy megbízható elvtársat felkeresünk újabb tagok beszerzésére. Szélesebb körbe folyó bővítésre csak ez után a kör egy bizonyos megszilárdulásával és az el-lenség elemek elszigetelésével párhuzamosan kerülhet sor."

30 Uo. A programtervezet több olyan rendezvényt tartalmazott, melyre abban az évben nem került sor. Ennek ellenére nem érdektelen a lista. Májusra Pál Lénárd előadását tervezték "Az atomenergia felhasználásáról" címmel, júniusra Horváth Márton József Attila ankétját, beszámolókat a prágai és a cannesi filmhetekről, továbbá egy ankétot a fiatal képzőművészek kiállításáról. Szeptemberre egy beszélgetést javasoltak Nonn Györggyel aktuális kultúrpolitikai kérdésekről, beszámolókat az azévi VIT-ről, s egy ankétot és bemutatót a szórakoztató zenéről, továbbá egy összejövetelt "A DISZ II. kongresszusa és a fiatal értelmiség" címmel. Októberre beszélgetés Szalai Bélával népgazdasági és belpolitikai kérdésekről, Lukács Györggyel a tudományos alkotó munkáról, a fiatal történészek a tudományos és oktató munkáról – volt a terv, valamint az Operaház fiatal művészeinek az estje. Novemberre a következőket szánták: Beszélgetés a kommunisták felszabadulás előtti munkájáról az értelmiség között, az egyetemen, művészek között, az Új Ötéves terv és a fiatal műszaki értelmiség, a Nemzeti Színház fiataljainak estje, népdalest. Decemberre Darvas József előadását tervezték a népies irodalom kérdéseiről, egy ankétot építőművészeti kérdésekről, fiatal egyetemi oktatók beszélgetését felsőoktatási problémákról, s végül a Petőfi Kör ismerkedési bálját.

ezek főként szakmai jellegűek voltak, így a "revizionizmust" nem lehetett bennük kimutatni. A résztvevők köre is elsősorban az adott téma iránt érdeklődők és szakemberek körül verbuválódott. ennek megfelelően alakult a létszám, így pl. csak 8–10 fő vett részt Pál Lénártnak az atomfizika kérdéseiről tartott előadásán, ugyanakkor a szintén 1955 nyara előtt tartott volt szovjet ösztöndíjasok kötetlen formájú összejövetelére mintegy 250 fő jött el. Természetesen a téma, illetve a rendezvény jellege meghatározta a résztvevők számát. Az ugyancsak a megalakulást követő időszakban, júniusban tartott cannesi filmfesztiválról szóló beszámoló mintegy 50 fiatalt vonzott, míg a Chopin-verseny magyar résztvevőinek beszámolója és hangversenye mintegy 80-at.³¹

A megalakulást követő hetekben már kéthetente rendeztek valamilyen összejövetelt a Petőfi Körben. Tevékenységének irányítása teljesen a DISZ kezében volt, olyannyira, hogy a vezetőségi üléseket is Huszár Tibor vezette. A júniusi DISZ kongresszusra készülve azonban ez csak félmegoldás lehetett, s mivel a klubot semmiképpen sem akarták Lakatosék kezébe adni, egy megbízható, ismert apparátus "környéki" ember kellett a vezetői feladatok ellátásához. Kézfekvő volt – mint erre már utaltam –, hogy Tánczos Gábort, akit korábban már többször bevontak a kör szervezési munkájába, bízzák meg a kör irányításával. Hollós Ervin és Huszár Tibor májusban kérte meg Tánczost arra, hogy abbahagyva a DISZ-főiskolán végzett munkát, csak a Petőfi Körrel foglalkozzon.³² Tánczos elfogadta a megbízást, bár aggályai voltak, hogy a kör mellett nem jut ideje majd a szakmai továbbképzésre. Ezután került sor az említett Petőfi kör vezetőségi ülésre, amelyen Huszár Tibor bejelentette, hogy Tánczost mentesítik egyéb DISZ-elfoglaltsága alól. Tánczos ettől kezdve júliusig a kör vezetője volt, jóllehet munkája lényegében a DISZ apparátusa által előkészített rendezvények lebonyolítására szorítkozott, s csak egyszer tartott vezetőségi ülést.

Elsősorban a DISZ újra a régebbi nyomvonalat taposó felfogása járult hozzá az ifjúsági szervezetben egyébként megszokott nyári "mozgalmi apály" mellett ahhoz, hogy júliustól szeptemberig nyári szünetet tartottak a Petőfi Körben.

A DISZ 1955. június 15. és 18. között megrendezett kongresszusa ismét az 1953. előtti hangulatot idézte, ahol a lelkesítő szónoklatokon és hozzászólások mellett nem lehetett tettenérni a fiatalok igényeit is kifejező és önkritikus véleményeket. Ismét a szervezet taglétszámának kampányszerű növelése vált jellemzővé, hogy megvalósuljon az "előre az egymilliós szervezetért" célja. Ennek vezénylese érdekében 1955 végéig az Intéző Bizottság elé hetente küldtek az alsó- és középfoku szervek létszámjelentéseket. A már korábban bevezetett, majd elvetett határozatot is felújították a kongresszus előtt a nyolcadikos általános iskolás úttörők DISZ-be való felvételére.³³ (A gyerekek 80%-át belép-

31 BM Levéltár. V-15001/4.; Tánczos Gábor, 1957. május 18.

32 Tánczos ekkor még a DISZ-főiskola státusában maradt, sőt a nyáron ismét a következő tanév oktatási feladatai látszottak valószínűbb teendőknek. Az Intéző Bizottság csak 1956. január 27-i ülésén fogadta el a budapesti bizottság állományába való átvételét Dész (Philip) Magda, az iskola új igazgatója határozott követelésére. PIL. 287. f. 1075. ó. e. 95. és 219–220 l.; 1956. január 20. és január 27.

33 PIL. 287. f. 1019. ó. e.

tették.) Nyilvánvaló, hogy a taglétszám hajszolása, ami már a kongresszus előtt megkezdődött, méginkább háttérbe szorította a stratégiai jellegű gondolkodást, s nem segítette a rétegorientált ifjúságpolitikát.

Ennek ellenére az őszi újraindulásra mégis sor került, s ebben nem kis szerepe volt a budapesti DISZ-apparátus gondolkodó vezetőinek. Ők kezdték a programok szervezését, Tánczos csak később kapcsolódott be. A nyáron ugyanis folytatta tudományos munkáját, sőt mivel a DISZ iskolán alig lett volna filozófiai oktatás, felmerült, elmegy a DISZ-től. A Petőfi Kör élére pedig függetlenített munkatárs kellett volna, amit Tánczos akkor nem akart vállalni. Inkább a független aspirantúra vonzotta, s emellett foglalkozott volna a Petőfi Körrel. A huzavona végén aztán maradt a tavaszi helyzet: mivel a független aspirantúrát nem kapta meg, s az egyetem filozófiai tanszékére sem tudott visszatérni, névleg még néhány hónapig a DISZ iskola státuszán végezte Petőfi körű munkáját.³⁴

Mint utaltunk rá, bekapcsolódásakor már több összeövetel lezajlott, amelyeken Tánczos részt sem vett. Elsőként egy beszámoló és bemutató VIT küldöttek részéről, amely meglehetősen gyengén sikerült, s alig néhányan jelentek meg rajta. Hasonló fiaskó volt a Petőfi Kör és a DIVSZ vezetői közötti között, melyen több DIVSZ vezető vett részt, mint ahány Petőfi-körös. Ugyancsak ekkor tartott egy előadást az Állami Népi Együttes, mely ugyan nagyobb érdeklődést váltott ki, mint a kb. 20 főt magához vonzó ankétszerű összeövetel a könnyűzene és az operett kérdéseiről, de ez is arra utalt, hogy az értelmiségi fiatalok érdeklődése más irányú. Hangsúlyozni kell, hogy a Petőfi Kör több száz tagjának kiküldték a meghívókat, így tehát a gyér érdeklődése – az esetleges magas színvonal ellenére – jelezte a váltás szükségességét. Igaz, ez akkor még nem fogalmazódott, s nem is fogalmazódhatott meg.

Ennek ellenére a valószínűleg 1955 novemberében elkészített, december-március hónapokra vonatkozó program a tavasszal megfogalmazott működési tervzet célkitűzéseit is tartalmazta. Vagyis magában foglalta az 1955 májusában leírt program megvalósulatlan elképzeléseit,³⁵ de több olyan új témát is, amelytől érdekesebb viták kialakulását lehetett várni, hiszen közvetlenül érintette az értelmiségi fiatalságot. Mindenekelőtt a különböző értelmiségi szakmákban dolgozó fiatalok vitáit saját problémáikról, helyzetükről. Ilyen volt a fiatal színészek, a történészek találkozója (december) a táncművészeti kérdésekről tervezett vita, a fiatal közlekedési szakemberek, a gépészmérnökök és a fizikusok beszélgetése (január) egyetemi oktatók, építészmérnökök összeövetele (február) fiatal agrárszakemberek ankétja (március). Ide lehet sorolni a volt MEFESZ funkcionáriusok találkozóját (február) is, noha ők nem egysze-

34 BM Levéltár. V-150001/4.

35 PIL. 287. f. 983. ó. e. 39. l. – a dokumentum dátum és aláírás nélküli (Hollós Ervin titkársági anyagai között található). – A megvalósulatlan, újra tervbe vett programok a következők voltak: decemberre Horváth Márton József Attila ankétja, januárra fiatal történészek megbeszélése a tudományos és oktatási munka kérdéseiről, az új ötéves terv és a fiatal magyar műszaki értelmiség (beszélgetés Kossa Istvánnal, Darvas József előadása a népi irodalomról, februárra fiatal építészmérnökök majd fiatal egyetemi oktatók ankétja.

rően egy szakmát, hanem egy egész korosztályt testesítettek meg, s mint utóbb bebizonyosodott, rendezvényük döntő lökést adott a kör fejlődésének.

A többi tervezett összejövetel elsősorban olyan témát reprezentált, mely főként a korábbi elhallgatások, torzítások miatt fokozottan érdekelte a korabeli értelmiségi ifjúságot. Hozzá kell tennünk, e beszélgetések tárgya számos akkor alig kimondható újdonságot ígért, s ez még úgy is figyelemre méltó, ha jó részük nem valósult meg. Januárra terveztek egy ankétot a művészi erkölcs, magatartás kérdéseiről, februárra Erdei Ferenc Szabó Dezsőről és a népi irodalomról, Pataki Ferenc Makarenkóról és a magyar pedagógiai tudományról tartott volna előadást, márciusra Szigeti József Németh Lászlóval foglalkozó és Ujhelyi Szilárd "A gondolkodás szabadsága és a szocialista világnézet" című előadását tervezték. Ezen túlmenően több olyan művészeti előadást, külpolitikai beszámolót vettek tervbe, amely a korábbi programnál jóval több érdekességgel kecsegtetett.³⁶ A tervet Tánczos Gábor készítette Huszár Tibor és más DISZ vezetők bevonásával. Utóbb azonban ezekre némileg eltérően emlékezett, valószínűsíthető ezért, hogy a tervnek több változata is készült.³⁷

Melyek voltak azok a rendezvények, amelyeket sikerült tető alá hozni? Elsőként decemberben Kovács Dénes és Vadas Ágnes a londoni Flesch zenei versenyről és saját sikerükről számoltak be, majd hangversenyt tartottak osztatlan elismerést aratva a hallgatóság körében. Januárban Kossa Istvánnak, az Országos Tervhivatal elnökhelyettesének vezetésével "Az új ötéves terv és a fiatal magyar értelmiség" címmel tartottak vitát, majd Major Máté Kossuth-díjas építész előadása következett "Az építéselmélet időszerű kérdéseiről. Februárban tartották a fiatal közlekedési szakemberek találkozóját, ezt követően Király István, Gordon Zsuzsa és Szinetár Miklós számolt be szovjet-

36 December: Vadas Ágnes és Kovács Dénes hangversenye és beszámolója a londoni zenei versenyen való részvételükről. Beszélgetés Matusck Tivadarral a genfi nemzetközi értekezletről, Illyés Gyula és Király István beszámolója moszkvai útjukról és egy ankét a 9-es kórterem című filmről. A filmművészet helyzete máskor is felmerült a neorealista film és a szocialista filmművészet kérdéseinek kapcsán (február). Ezenkívül persze terveztek általánosságuk miatt kevésbé érdekesnek ígérkező rendezvényeket is, így egy versmondó estet, illetve egy képzőművészeti kiállítást és hozzá kapcsolódó ankétot is.

37 BM Levéltár. V-150001/4, Tánczos Gábor, 1957. május 20. A leírt programban nem szerepelt a Diákszövetség volt vezetőinek találkozója és a művészeti főiskolák fiataljainak művészi estje, amit Tánczos vallomása szerint megtartottak. Ugyancsak ő utal arra, hogy tervezték a Nemzeti Színház, az Operaház fiatal művészeinek estjét, vagy az Új Hang című folyóirat és a Petőfi Kör közös irodalmi estjét. A dokumentumban csak fiatal színészek előadása, illetve egy versmondó est szerepel.

1/17/1955

unióbeli útjukról. Márciusban először a fiatal fizikusok találkozója következett, majd 17-én a MEFESZ volt tagjainak és funkcionáriusainak a találkozója, amely úgy vélem, vízváltó volt a kör felívelő történetében.

A megtartott, s mind sikeresebbé váló előadások, viták növekvő száma arra utal, hogy az 1955 őszi apályt elhagyva a kör szervezettebbé vált, ahol mind több, korábban nemigen emlegetett, de a rendezvényeken aktívan részt vevő fiatal értelmiségi neve került előtérbe.

Ezt a fejlődést természetesen nem lehet elszakítani az országban zajló belső erjedéstől, attól, hogy az értelmiség körében hovatovább nyíltan meg merték fogalmazni a felgyülemlett problémák miatti elégedetlenségüket. Ebben a hangulatban csupán olaj volt a tüzre a pártvezetés 1955. novemberi határozata "az irodalmi életben mutatkozó egyes jobboldali jelenségekről", mely elítélte az írók tiltakozását az újra teret nyert adminisztratív intézkedésekkel szemben.³⁸

A viták középpontjában, mint ismeretes olyan művészek voltak, akik közel álltak a Nagy Imréhez, illetve a körülötte formálódó baráti, informális körhöz. S a Petőfi Kör legaktívabbnak számító személyei is egyre inkább az ő véleményüket tekintették mérvadónak, de ez az esetek többségében perifériális ismeretségeket vagy még azt sem jelentett. Lényegében így volt ez Tánczossal is, aki Nagy Imre legközelebbi munkatársai közül elsőként Donáth Ferencsel, majd Losonczy Gézával került személyes kapcsolatba, de csak jóval később, 1956 májusában, amikor utóbbit felkérte vitavezetőnek.

Az aktív mag átalakulását, s a programpaletta kiszélesítését az is segítette, hogy 1955 végén a DISZ lassanként ismét aktívabban kezdett foglalkozni az egyes rétegekkel. Előterjesztések, javaslatok készültek az egyetemi hallgatóság helyzetéről, s a velük folytatandó rétegpolitikáról. A kérdés hangot kapott a DISZ KV 1956. januári ülésén is, amely az egyetemi munka feladatait vizsgálta,³⁹ ám a megoldásra természetesen ekkor még nem volt várható válasz. Ugyanakkor nyilvánvalóan az apparátus sem maradt érintetlen, amit csak erősített az SZKP XX. kongresszusa iránti várakozás. Különösen igaz volt ez a Petőfi Körrel foglalkozó DISZ vezetők egy részére, akik helyeselték a Petőfi Kör megfogalmazott célkitűzéseit, vitáinak irányát. A Petőfi-Kör aktív magja szín-

38 1955-ben jónéhány betiltó, adminisztratív intézkedést foganatosítottak az irodalmi életben. A szeptember 17-i "Irodalmi Újság" bevonását, melyben Benjámin László Darvas József népművelési minisztert kifigurázó verse jelent volna meg, az írók tiltakozása kísérte. A "szokásos" leváltások után a tiltakozó művészek egy memorandumot készítettek, melynek 59 aláírója kérte a bénító, a párt tekintélyét romboló módszerek megszüntetését. A visszafogott hangvételi írást aztán Zelk Zoltán felolvasta az Írószövetség pártszervezetének november 10-i taggyűlésén. Az ezt követő pressziók eredményeképpen 8 kivétellel a többiek visszavonták aláírásukat. Mindezt éles sajtókampány kísérte, aminek csúcspontját 1955. december 6-án a Vasas Székházban tartott fővárosi MDP aktívá ülésén felolvasták a KV határozatát a "pártellenes" írókról. (Lásd erről többek között: Gosztonyi Péter: Föltámadott a tenger... 1956. A magyar október története. Népszava, 1990.)

39 PIL. 287. f. 1087. ó. e. – Referátumában Gosztonyi János, s a vita résztvevői felismerték a hibák nagy részét, de elfogadható választ ekkor még nem lehetett várni tőlük. Ráadásul éppen Szalai Béla az MDP KV titkára lengette legjobban a harcos baloldaliság zászlaját, s hangsúlyozta, hogy "Az egyetemi hallgatóság többsége helyesli a párt politikáját, egyetért alapvető célkitűzéseikkel."

Mayer

tén ekkorra alakult ki, s az SZKP XX. kongresszusa táján változott meg a vezetőség összetétele.

A DISZ korábbi célkitűzései között is szerepelt, hogy a volt MADISZ-MEFESZ-NÉKOSZ Diákszövetség aktivisták közül minél többet be kell vonni a kör tevékenységébe, s mivel a legmozgékonyabb fiatalok, a mag belőlük verbuválódott, hamarosan ők váltak meghatározóvá. Persze a korábbi DISZ elképzelések centrumában a kommunisták megerősítése szerepelt, ekkorra azonban a Tánczos Gáborhoz hasonló nézeteket valló, főként a XX. kongresszus lezajlása után az azt helyeslő, s mint említettük Nagy Imrét támogató fiatalok kerültek többségbe. A folyamat természetesen a régebbi vezetőség gondolkodásbeli eróziójával is együtt járt. A vezetőség májusra kialakult névsora a következő volt: Huszár Tibor, Pataki Ferenc, Györffy Sándor, Sántha Ferenc, Hardy Gyula, Pécsi Kálmán, Diószegi András, Horváth Teri, Nagy József, Révész György, Csatári Dániel, Fekete Ferenc, Somogyi Árpád és Wirth Ádám, valamint Nagy Balázs, Hegedüs B. András, Máté György, Bohó Róbert. Az utóbbi négy főt Tánczos javasolta a vezetőségbe, amit a DISZ vita nélkül elfogadott.⁴⁰ Egyúttal döntés született arról is, hogy a kör titkára Tánczos Gábor, a titkárság tagjai pedig Hegedüs B. András, Nagy Balázs és Pécsi Kálmán lettek.

A vezetőség átalakulásáról Tánczos Gábor a történész vitán tartott bevezetőjében 1956. május 30-án számolt be. Mint mondotta "a DISZ Budapesti Bizottságának javaslatára a Petőfi Kör vezetősége újjáalakult, átszerveződött és most már egy demokratikus vezetőtestület kívánja vezetni a Petőfi Kör tevékenységét."⁴¹ A vezetőség ezzel ütőképesebbé vált, s ez az SZKP XX. kongresszusa hatására felgyorsult szellemi felprezsülés talaján hamarosan a látogatottságban és a visszhangban is megmutatkozott.

Az SZKP XX. kongresszusa után Hollós Ervin és Huszár Tibor útján a DISZ Intézőbizottsága azt az utasítást adta a kör vezetésének, illetve Tánczosnak, "hogy felhasználva azt a nagy érdeklődést, melyet a kongresszus kiváltott a fiatal értelmiség között, igyekezzünk minél érdekesebb, a közvéleményt foglalkoztató kérdésekkel a fiatal értelmiség ideológiai aktivitását fokozni."⁴² Éppen ezért napirendre tűzték a társadalomtudományok és a kongresszus közötti összefüggések megvitatását. Mivel más vitafórum nem volt, lényegében lassanként minden – a társadalmat érintő – kérdés felvetődött a megnövekedett érdeklődést kiváltó vitákon.

Az első "nagy ugrást" az 1945-től néhány évig tevékenykedő volt egyetemi ifjusági rétegszervezet, a MEFESZ hajdani tagjainak találkozója jelentette,

40 BM Levéltár. V-15000/4. Tánczos Gábor, 1957. május 20.; PIL. 287. f. 1058. ó. e. 73–75. l.; Gosztonyi János titkársága, 1956. május 21.

41 PIL. 290. f. 91. ó. e. Mint említettük, a budapesti DISZ és MDP bizottság vonatkozó anyagai megsemmisültek, így pontosabb információk nem állnak rendelkezésre. A vezetőségről és a Petőfi Kör programjáról készült május 21-i feljegyzés azt is jelzi, hogy a vezetőséget ki kell egészíteni a DISZ KV egyik titkárával, a Központi Fizikai Kutatóintézet egy munkatársával és egy fiatal orvossal. Ez egyúttal arra is utal, hogy a kézi vezérlés még elevenen él a Petőfi Körben, mégha Tánczos érvényesíteni is tudta "demokratikus akaratát".

42 BM Levéltár. V-15000/4. Tánczos Gábor. 1957. május 22.

amely úgy maradt meg sokak emlékezetében, mint a Petőfi Kör indító rendezvénye. A március 17-én⁴³ tartott mintegy 250–300 fős összejövetelen természetesen nem a politikai vita vagy a hajdani szervezet szerepének átértékelése állt a középpontban. A Petőfi Kör vezetősége nevében Győrffy Sándor köszöntötte az egybegyülteket, majd ezután kötetlen mulatság, beszélgetések sora jellemezte a reggelig tartó találkozót. Az egyik ilyen beszélgető körben vetette fel Tánczos Gábor, hogy a kör szeretné megrendezni a volt demokratikus ifjúsági szervezetek találkozóját, így a NÉKOSZ-ét is.⁴⁴ A találkozón nagyon sok volt népi kollégista vett részt, s így ittlettük jó lehetőséget kínált mind nagyobbarányú bevonásukra a Petőfi Körbe. Tánczos felvetése így nagy sikert aratott, s a DISZ vezetői is hajlandóságot mutattak a NÉKOSZ tevékenységének átértékeléséhez. Már 1956 januárjában a DISZ KV ülésén Gosztonyi János utalt⁴⁵ a NÉKOSZ pozitív tapasztalataira, bár ekkor még a szovjet nevelőotthonok példáját említette legjobban ható pedagógiai mozzanatként. Egyfajta szemléletbeli változás halvány jele tehát már ekkor érzékelhető volt.

Lényegében a MEFESZ találkozója után válik élesebben láthatóvá a Petőfi Kör kötődése a NÉKOSZ hagyományaihoz és hajdani tagjaihoz. A Tánczos Gábor által felvetett ún. "kis" találkozóra azonban csak június 9-én került sor, míg a július elejére tervezett nagytalálkozóra a Petőfi Kör felfüggesztése miatt nem kerülhetett sor.

A Petőfi kör tevékenysége azonban természetesen más síkon is folytatódott, hiszen még márciusban rendeztek egy összejövetelt "Az új ötéves tervről", Antos Istvánnak, az MDP KV osztályvezetőjének vezetésével.

Áprilisban került sor a fiatal történészek és irodalomtörténészek vitájára Illyés Gyula "Dózsa" című drámája kapcsán, amit egy újabb jelentős lépcsőfok, a jugoszláv irodalmi est követett. Még a Tito–Hruscsov találkozó után sem lehet eléggé értékelni az est tényét, hiszen Titó elnök és országa, illetőleg a magyar pártvezetés között meglehetősen hűvös maradt a kapcsolat.

A jugoszláv estre – mint már említettük – még Lakatos István tett javaslatot, s a kör vezetőségétől ő is kapta feladatul az összejövetel megrendezését. Mivel a jugoszláv kapcsolatok megromlása miatt ismeretlen volt itthon az ottani kortárs irodalom – a vezetőség egyetértésével – Lakatos még 1955 őszén felvette a kapcsolatot a jugoszláv követséggel, pontosabban Zikmud Marko követségi kultúrattaséval, s különböző irodalmi anyagokat, folyóiratokat, zenei műveket kért tőle.⁴⁶ Az "ügylet" teljesen hivatalosan zajlott le, hiszen Huszár Tibor tudott róla, s Kovács Györgyöt a DISZ budapesti bizottságának munkatársát jelölte ki, hogy Lakatossal együtt elmenjen a követségre a kért anyagokért. A téma azonban még korainak ítéltetett, hiszen egyre tologatták megrendezését,

43 Szabad Ifjúság, 1956. június 8. "Fiatal értelmiségünk bátor vitafóruma a DISZ Petőfi Köre."

44 BM Levéltár. V-150002-a. Kardos László, 1957. december 3.

45 "A szovjet egyetemi diákotthonok példájára és a korábban működő népi kollégiumok pozitív tapasztalatait felhasználva diákotthonainkban az elvtársi-baráti kollektív élet légkörét kell megteremteni." – A KISZ munkája és feladatai az egyetemeken és a főiskolákon. A DISZ KV ülése 1956. január 6-án. Kiadja a DISZ KV Egyetemi Ifjúsági Osztálya.

46 BM Levéltár. V-15030/2. Lakatos István, 1957. április 12.

bár nyilvánvaló, hogy Lakatos személye sem nyújtott elég biztosítékot egy ilyen "kényes esemény" tető alá hozására.⁴⁷ Így aztán Lakatos csak a meghívóból értesült a rendezvényről, amely nem is az ő elképzeléseit tükrözte. Maga az est, melyen a nagykövet és a kulturattasé is részt vett, jól sikerült: népballadák, népdalok, versek jugoszláv költőktől, s egy kortárs regényíró regényrészlete szerepeltek a műsoron. A problémát nem is ez, hanem Tánczos üdvözlő beszédének egyik mondata jelentette, amely értelmiségi körökben szállóigévé vált. Méltatva a magyar és a jugoszláv nép barátságát, a következőket mondta: "Rágalmak és rágalmazók feltűntek és letűnnek, de a népek szívében a barátság örök."⁴⁸ A műsor után Hollós Ervin szemrehányást is tett neki megjegyzése "káros voltáért", mert azokat az ellenséges elemek felhasználhatják.

A belpolitikai erjedéssel párhuzamosan májusra a Petőfi Kör rendezvényei az értelmiség széles körében ismertté váltak, s júliusra már a tömeges részvétel volt a jellemző. A politikai szembenállást mindjobban kifejező ígéretes fejlődést azonban megakasztotta a Magyar Dolgozók Pártja felfüggesztő határozata, amely legalábbis 1956 nyarára elhallgattatta a Petőfi Kört. A késő tavaszi nagy viták és a csúcspontot jelentő június 27-i sajtóvita⁴⁹ azonban már túllépnek e cikk vállalt keretein.

47 BM Levéltár. V-150300/2. Huszár Tibor, 1957. május 13.

48 BM Levéltár. V-150001/4. Tánczos Gábor börtönfeljegyzése. Lakatos István a következőképpen emlékezett rá: "Provokátorok jönnek, provokátorok mennek, de a jugoszláv-magyar barátság az örök". (V-150300/2, 1957. április 18.) Tánczos másutt így vallott: "hiába jöttek rágalmak és rágalmazók, ezek elenyésznek, a jugoszláv-magyar barátság örökre fennmarad. V-150001/4, 1957. május 27.

49 Lásd erről: Ólmosi Zoltán: A Petőfi Kör sajtóvitája és a hatalom, 1956 nyara. Múltunk, 1990. 1. sz. 33-61. o.; A Petőfi Kör vitái hiteles jegyzőkönyvek alapján. 1. k. Két közgazdasági vita. 1989. 107 p., 2. k. Filozófusvita. 1989. 127 p., 3. k. Történelemsvita. 1990. 203 p., 4. k. Partizántalálkozó – Sajtóvita. Kelenföld Kiadó–ELTE 1992. 280 p. Szerkesztette, a dokumentumokat összeállította és a jegyzeteket írta: Hegedüs B. András, Rainer M. János.